

A hantik „berjozovi” csoportja: struktúra, funkciók és énekek (1999)

Első közlés: «Березовская» группа ханты: структура, функции и песни. In: Рябчикова З. С., Надь Каталин, Дмитриева Т. Н. (ред.): С любовью и болью... К 60-летию со дня рождения Евы Шмидт. Ханты-Мансийск: Полиграфист, 2008. 40–51.

A dinamika és a fejlődés olyan folyamat, melynek valódi jelentőségére, valamint a különálló elemeknek a változásban betöltött szerepére utólag derül fény, akkor, amikor ismertté válik a folyamat végén összeálló eredmény. Ahhoz, hogy mélyebben értsük az elemek funkcióit és a velük kapcsolatos fejlődési irányokat, mindenképpen érdemes hátrafelé tekinteni, és azt elemezni, hogy honnan indult mindez. Amikor az északi hantik egyik lokális csoportja, a „berjozoviaiak”¹ énekes folklórjának a jellegét és jelentőségét vizsgáljuk, úgy közelítjük meg a kérdést, hogy a jelenségeket tágabb perspektívából próbáljuk megérteni, azaz az obi-ugor népek etnikus információs rendszerén keresztül. Ezt a megközelítést a „szerencsés véletlen” teszi lehetővé. A hanti folklór vizsgálatának legritkább esetével állunk szemben, amikor az adott témában a tudományosan dokumentált információt 150–200 év távolából történeti folyamatként lehet követni.

1. Az északi obi-ugor etnikai area szerkezetéről

Az „északi obi-ugor etnikai area” terminuson széles zónát értünk, mely magában foglalja a hanti csoportokat az Irtis torkolatától az Ob folyó Jeges-tengeri torkolatáig és mellékfolyói mentén (a legfontosabb mellékfolyók nyugaton: Kis-Szoszva, Vogulka, Szinja, Vojkar, Szob; keleten: a Kazim a Nazim forrásvidékével, Kunovat, Poluj), valamint a manysi csoportokat a Felső-Lozva, az Északi-Szoszva és a Szigva mentén, ezen kívül az Ob partján Berjozovtól északra. Ezen a zónán belül húzódik egy horizontális választóvonal, mely nagyjából megfelel a mai Hanti-Manysi Autonóm Körzet északi határának. Ez a vonal a „felső” és az Ob folyása szerinti „alsó”

¹ A település neve 1926-ig Berjozov, utána Berjozovo. A különbség abból adódik, hogy a helynevet egyeztetni kell a településtípus (gorod 'város', szelo 'község') nyelvtani nemével. A helynévből képzett melléknév oroszul egységesen berjozovszkij. A magyar fordításban a Berjozov, berjozovi alakokat használjuk (CsM).

részeket különíti el egymástól: a „felső” rész az Irtis torkolatától nagyjából Vanzevat faluig terjed, az „alsó” ettől északra, az Ob-torkolatig. A 20. század második felében ennek a felosztásnak a jelentősége háttérbe szorult. Ma az eredeti elrendeződés elsősorban a szellemi szférában tükröződik, a világrend és a mitológiai struktúrák modelljében, valamint többek között a nyelv általános vonásaiban, tendenciáiban. Az adott terület struktúrája korábban sokkal egységesebb volt, bár a migráció és az asszimiláció következtében változtak a terület külső és belső etnikai határai.

Az area kultúrájára a kettős felosztás elve jellemző. Igaz, hogy a világon minden létezőnek sajátossága a kettősség, de más obi-ugor területeken ez nem fejeződik ki ennyire egyértelműen. Ezt a kettősséget úgy lehet érteni, mint a keleti filozófiákban a *jin* és a *jang* elvét. Semmi sem tud struktúra és dinamika nélkül létezni, és ez utóbbi a maga részéről nem tud létrejönni a kettős felosztás nélkül. A két fél egymással ellentétes jellemzőkkel rendelkezik, olyan páros vonásokkal, mint például „pozitív, felső” – „negatív, alsó”. A kettő közül az egyik domináns lehet – de ezek csak bizonyos viszonylatokban működnek. A két fél egyike sem tud létezni a másik nélkül. Ha elvész a harmónia, kiszorul az egyik fél, akkor megsemmisül maga a rendszer – vagy legalábbis a rendszer lényege. A kettős felosztás példájául általában a társadalom frátriális felosztását szokták hozni, a „felső” jelű Mos és az „alsó” jelű Por frátriák meglétét az északi obi-ugoroknál. Földrajzilag ez a mellékfolyók magasabban lévő forrásvidéke és a lejjebb elterülő Ob-medence kettősségében jelenik meg. A Suriskari járás hanti lakossága két részre oszlik, a *jōḡanəḡ jəḡ* („Folyómenti nép” = Mos) és a *pōsləḡ jəḡ* (Folyóági nép = Por).

A tudományos elemzés hasonló bináris oppozíciókat tár föl a mitológiában és a folklórban is. A kettősség magától értetődően működik az etnikus energetika mélyszerkezetében és információs folyamataiban. Ebben rejlik az egyik félre, az Ob zónájára jellemző, befogadó, egyesítő, normatív és megvalósító szerep jelentősége.

2. A „berjozovi” lokális csoportól

Ha ránézünk a térképre, láthatjuk, hogy Berjozov település az északi obi-ugorok területének a közepén helyezkedik el, abban a járásban, ahol az Obba torkollik a körzet két nagy mellékfolyója, nyugatról az Északi-Szoszva, keletről a Kazim. Ez a járás a hozzá tartozó Ob-parti területtel a két nagy rész („felső” és „alsó”) és két nép (hanti és manysi) találkozásánál található. A járás határai között ütköznek a mellékfolyók alsó folyásának lokális

csoportjai az obi csoportokkal. Központi elhelyezkedésének köszönhetően ennek a helynek különös jelentősége volt már jóval az oroszok érkezése előtt; az, hogy az oroszok is közigazgatási központtá tették, csak másodlagosan erősítette meg ezt a tényt. Meg kell említeni, hogy a hasonló etnikus „alcentrumok” egész rendszert alkottak a területen, melyek a történelem különböző szakaszaiban versenyben álltak egymással. A manysi területen például hasonló zóna jött létre az Északi-Szoszva felső folyásán a Lozva, a Pelim és a Konda forrásvidékével együtt, a Középső-Szoszván Szartinya körzetében, és volt még egy központ a Szigván. A középkorban ezek gyakran fejedelmi székhelyek voltak erősített városokkal, később pedig különösen erős, a szellemvilág hierarchiájában magasra értékelt védőszellemek kultuszhelyeivé váltak.

A berjozovi csoport történelmi kiterjedéséről a Berjozovi voloszty² 17–20. századi paraméterei alapján lehet ítélni, mert Nyugat-Szibéria adminisztratív felosztása jelentős mértékben az őslakosok reális társadalmi szerkezetén alapult. A Berjozovi volosztyhoz tartoztak az alsó-szoszvai manysik nagyjából Ljulikari faluig, a Kis-Ob menti manysi lakosság az Északi-Szoszva torkolatánál lejjebb, a Kis-Ob menti hanti lakosság a Vogulkával együtt, a Kunovati voloszty határáig. Keleten a Nagy-Ob menti hantik a Kazimi volosztyhoz tartoztak, a határ a Nagy és a Kis-Ob között Pastori falu mögött húzódott. Északon Vanzevat alatt viszont a voloszty átnyúlt a Nagy-Ob oldalára Mengitnyolig (kicsit feljebb, mint ahol ma a Kazim-Misz van a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetben), ahol a manysi telepések beékelődtek a hantik közé Mengitnyol és Szouszlani falvakban. A 19. század végén a Berjozovi voloszty területe jelentősen lecsökkent, amikor mindegyik oldalon több települést a szomszédos volosztyokhoz csatoltak.³

Az utóbbi 300 évben a voloszty etnikai összetételében könnyű követni a manysi lakosság erős migrációs mozgását a Szoszváról és a Szigváról az Ob-menti területre, sőt a Nagy-Ob keleti mellékfolyóira, ahol beolvadtak a hanti lakosságba (Szokolova 1983: 33). Így az őslakos hanti népesség folyamatosan manysi elemekkel keveredett. A hanti-manysi kétnyelvűség bizonyára mindig elterjedt volt a nyugati határmenti területen attól függetlenül, hogy mikor és hol alakult ki. Attól kezdve, hogy a mellékfolyók felől

² voloszty: közigazgatási egység a történelmi, cári Oroszországban, ’országgrész’, ’részfeladalmosság’, ’járás’. A magyar nyelvű szakirodalomban nem szokták lefordítani (CsM).

³ Szemléltetésképpen felsoroljuk a Berjozovi volosztyhoz tartozó települések listáját a 18. század végén: Apkulev, Arinyin, Verhnyepugor, Voitihov, Laithov, Lappal, Ljulikari, Mengitnyol, Mungirszar, Nyemcsinhov, Nyepkin, Nyeremov, Nyizsnopugor, Nyilnyihov, Osztrém, Paserceev, Razbojnyikov, Rezimov, Rjabcsikov, Tegi, Tohlinhov, Tusev, Uszty-Szoszva, Csalkin, Sajtan, Sugan (Szokolova 1983: 193–198).

az Ob irányába történő szezonális gazdasági migráció – elsősorban Berjozov alatt – kiszélesedett, nyaranta ez a terület olyan lett, mint egy átjáróház. A hanti telepések migrációja is megfigyelhető, de ők kisebb távolságról, Muzsi falu körzetéből, valamint a Kunovat folyóról költöztek az Ob partjára. A csoportok közti kölcsönhatás a mai napig fennáll.

Az 1930-as években a hantik legfontosabb falvai a következők voltak: a központ Tegi (*tek kurt*), Pugori (*puχraŋ jəχ*), Nyepkini (*aj as kurt*), Vojtehovi (*wəjtaŋ jəχ*). Északról a kisebb hanti falvak a Kis-Ob mentén majdnem Azovo faluig, valamint azok a területek, melyek a Nagy-Obig húzódnak a Kunovat torkolatának irányába, annyira szoros kapcsolatban voltak a berjozovi csoporttal, hogy a kultúrájukat átmenetinek lehet tartani a berjozovi és a muzsi lokális csoportok kultúrája között. A 21. századra két falu maradt: **Tegi** (többszöri áttelepítés után) és **Pugori**, valamint ide tartozónak lehet vélni egy délkeleti, határmenti falut, ez Pastori. Mivel a Berjozov környéki őslakosság folyamatosan asszimilálódott az orosz nyelvű közegben, a hanti kultúrában minden olyasmit, ami korábban a „berjozovit” jellemezte, most „**teginék**” kell hívni.

3. A berjozovi csoport – az új tendenciák kezdete

Közlekedési és adminisztratív jelentőségének köszönhetően Berjozov a tudomány bölcsőjévé vált Észak-Nyugat-Szibériában. Vaskos kötetet lehetne összeállítani azoknak az oroszországi és külföldi kutatóknak az expedíciós beszámolóiból és publikációiból, akik Berjozov fennállása óta ezen a településen töltöttek hosszabb-rövidebb időt. A nyelvi és folklórgyűjtő kutatóutak résztvevői általában az adminisztratív központokat, fából épült „városokat” választottak állomáshelyül, amelyek megfelelő feltételeket biztosítottak a filológiai munkára. A kutatók helyben vagy a környező falvakban kerestek adatközlőket, de mindenesetre egy bizonyos körön belül. Ennek alapján meg lehet becsülni a hanti nyelvű információ tér- és időbeli határait a nyomtatott forrásokban. És mivel a 19. században a legértékesebb nyelvi és történeti információs anyagnak a folklór alkotásokat tartották, ezeken keresztül tükröződik elsőként a berjozovi nyelvjáráson megfogalmazott, északi hanti szellemi világ. Berjozov nemcsak a hanti folklórkutatás és filológia kezdetének helyszíne, hanem ennél több: bejárat az új információs térbe.

3.1. A 19. század – Reguly Antal (1844), Pápay József (1898–1899) és a berjozovi nyelvjárás titokzatos szigvai változata

Mint ismeretes, minden, ami az obi-ugor nyelvekkel kapcsolatos, Reguly Antal magyar kutatónak az 1844–1845. években történt tevékenységével függ össze. Reguly, miután befejezte gyűjtőmunkáját a manysi területeken, a régi naptár szerint 1844. november 13-án (az új naptár szerint 24-én) megérkezett Berjozovba. November 15. és december 21. között (Pápay 1913: 258), azaz gyakorlatilag egy hónap alatt egyetlen idős énekmondótól tizenkét hőséneket és két medvéneket jegyzett le, 17 102 sornyi terjedelemben (ez nagyjából megfelel a Régi Kalevala terjedelmének). Ha figyelembe vesszük, hogy csak ezekben a napokban kezdett ismerkedni a hanti nyelvvel, ez az eredmény az obi-ugor filológia megismételhetetlen teljesítménye. Egyszerűen csoda, hogy berjozovi tartózkodásának rögtön az elején a helyi rendőrőrnök segítségével Regulynak sikerült rátalálnia erre a kivételesen tehetséges és türelmes emberre. Ugyanakkor a mesemondóról és nyelvről nagyon kevés adat maradt fenn. Mivel Reguly úgy halt meg, hogy nem tudta feldolgozni gyűjtését, az anyag megfejtése és fordítása céljából 1898-ban egy másik magyar kutató, Pápay József indult útnak. Ő nem kevésbé hősies munkát végzett azzal, hogy a feldolgozatlan kéziratból a hanti informátorokkal együttműködve rekonstruálta az elhangzott szöveget, meghatározta a nyelvjárását és mindent lefordított magyar nyelvre.

Reguly mesemondója Makszim Petrovics Nyigiljov volt, 75 éves öregember a Szigva folyóról, Horumpaul faluból. Máig nincs eldöntve, hogy milyen nemzetiségű volt, hanti-e vagy manysi, és a hanti az anyanyelve volt-e, vagy a második nyelve. Reguly elég jól tudott manysiuul, feltehetőleg Nyigiljovval ezen a nyelven beszélt. Utóbb egyetlen kutató sem talált hantikat a Szigva folyón, és pontosan azzal a nyelvjárással sem találkozott, melyet Reguly feljegyzett. De ahogyan egy dolog elkezdődik, ugyanúgy folytatódik. Ahogyan Regulyt összehozta a jó sorsa egy kétnyelvű mesemondóval nem sokkal Berjozovba érkezése után, ugyanúgy járt Pápay József is fél évszázaddal később. Mindez a következőképpen történt.

Magyarországról való elindulása előtt Pápay József nem ismerte Reguly naplóját. Csak a leveleiből következtetett arra, hogy az énekek jelentős része Berjozovban lett feljegyezve. Először Hunfalvy Pálnak az „Északi osztják nyelv” című munkájában megjelent feltételezésére támaszkodott (Hunfalvy 1875: 218), mely szerint Reguly 1844 telén Obdorszkban jegyezte le az énekeket az adók beszédese idején (Pápay 1913: 258). Ezért Pápay 1898 júliusában elindult Tobolszkból Obdorszkba. Július 8-án érke-

zett meg Berjozovba, ahol a nyári halászati szezon idején nem talált hantikat. Tolmácsként felbérelt egy orosz, Mihail Andrejevics Kokoulint, és július 18-án egy fedett csónakon útnak indult. Az első útba eső faluban, Pugorban (Pápaynál *Pūyor*, oroszul Пыропские юрты) a hantik örömmel segítettek neki felgyűjteni a háztartással kapcsolatos terminológiát, de a második napon, Usztrjomban⁴ meglehetősen hideg fogadtatásban részesült. Szerencsére ugyanekkor manysik is érkeztek a faluba, aki a Szigvárról jöttek halászni az Obra. Pápay manysi mítoszokat kezdett olvasni nekik Munkácsi Bernát Vogul népköltési gyűjteményéből – úgy, hogy korábban még senkit sem hallott manysiul beszélni. A manysik körülvették, figyelmesen hallgatták, és amikor abbahagyta, kérlelték, hogy olvasson tovább. A manysik azzal vigasztalták Pápayt, hogy a közelben, *Sej-pugor* szigetén (*sej-pūyor* = homoksziget) Szigvárról származó, barátságos emberek halásznak, és közülük néhányan jól beszélnek hantiul. A következő napon Pápay elutazott hozzájuk, és néhány kellemes és eredményes napot töltött a halászok körében. Itt ismerkedett meg „az öreg Urtipenkovval”, akinek a segítségével Munkácsi könyvéből manysi mondatokat fordított hantira, és fontos szótári anyagot is gyűjtött. A szigvaiak a manysi húros hangszeren, a szankvaltapon is játszottak neki, és bemutattak egy kultikus férfitáncot. Urtipenkov hamarosan visszatért a halászathoz, Pápay pedig tovább utazott északi irányba, hogy megkeresse Reguly énekeinek a forrását (Pápay 1905: 15–17). Akkor még nem sejtette, hogy ez a forrás ott volt majdnem mellette.

A nyári utazás inkább az emberekkel való ismerkedést szolgálta, nem annyira a nyelvi és folklór gyűjtést. Télen viszont Obdorszkban és környékén Pápay alapos ismeretekre tett szert az obdorszki nyelvjárást illetően, és gazdag anyagot gyűjtött a hősi epikából. A legjobb tanára és adatközlője Nyikolaj Szelimov volt a *paštār* nemzetségből⁵. Ebben az időben érkezett meg Magyarországról a Reguly-féle kéziratokból négy éneknek a másolata, és kiderült, hogy az obdorszki hantik nem értik ezt a nyelvjárást. Pápay annak érdekében, hogy megismerje a hősénekek stílusát, igyekezett minél több anyagot feljegyezni Szelimovtól. Olyannyira sikeres volt ez a módszer, hogy végül már együtt énekelt adatközlőjével. Az énekes őszintén örült ennek, mivel elmondása szerint a helyi fiatalság már nem szívesen hallgatta az énekeket, és nem akarta folytatni ezt a hagyományt (Pápay 1905: 34). A hasonló témájú énekek alapján, valamint a Munkácsi Bernát által fel-

⁴ *ūsraŋ-ou-kort* (Pápay 1905: 367)

⁵ A *paštār* nemzetség tagjai szigvai manysik leszármazottai Munkesz faluból (Reguly adatközlőjének lakóhelye, Horumpaul közeléből), akik utóbb asszimilálódtak a hanti nyelvű közösségbe.

jegyzett manysi hősepike segítségével Pápay Szelimovval együtt megpróbálta feldolgozni Reguly anyagát. Emellett leírta azt is, amikor Szelimov obdorszki nyelvjárásban összefoglalta a Reguly-énekeket. El tudjuk képzelni, milyen kimerítő munka volt ez mindkettejük számára. Tavaszra feldolgozták a Reguly-szövegeket, ezenkívül terepi változatban új feljegyzések is készültek. 1899. március 29-én Pápay ismét útnak indult, hogy megkeresse Reguly énekesének a nyelvjárását.

Abból indult ki, hogy Reguly feljegyzéseiben nincs nyoma a berjozovi és kazimi nyelvjárásokra jellemző, zöngétlen, réshangú *ʌ* [ɯ] hangnak, tehát ezt a nyelvjárást Berjozovtól északabbra (vagy messzebb) kell keresni. Berjozov felé tartva a falvakban belehallgatott az ott élők nyelvváltozatába. Hanti-Muzsi faluban beszéltek neki két énekesről – egy nagybácsiról és unokaöccséről –, akik a közeli *As-kort* (Ob-falu)-ból valók. Pápay kérésére ez a két ember már másnap megérkezett, és a továbbiakban az unokaöcs Grigorij Torikoptin az *as-puxlən* nemzetségből Pápay legjobb munkatársa és barátja lett. Ez a nemzetség egyértelműen északi származású (az obdorszki *poʒəl* szó jelentése megegyezik a suriskári nyelvjárású *kur* ’falu’ szóval). Grigorij nagyapja a vidék legerősebb sámánja volt, az utódja a nagybácsi, és az ő segítője Grigorij (Pápay 1905: 38). Lehetséges, hogy a nemzetség valamely Tegiből származó képviselőjével, egy (?) *as-puxlən* (ob-falusi) emberrel már Reguly is találkozott. A feljegyzései szerint 1844. december 4–7. között Tegiben, Kacseगत falu közelében meglátogatott valakit, akit német-manysi kevert nyelvű bejegyzésében említ: „in tegi *Ass pohleng kum*⁶ – *Achtes us⁷ erit kasi*, in *vuesohti*⁸ sind *Paster magam* u. *Achtes us magam*⁹” (Pápay 1913: 259). Regulyt érdekelte a Nyigiljov nemzetség története és repertoárja, lehetséges, hogy ezért kereste föl az öreget.

Pápay május végéig dolgozott Berjozovban Grigorij Torikoptinnal és Vaszilij Nyikiskinnel,¹⁰ egy kazimi nyelvjárású sámánnal, gazdag folklór anyagot gyűjtve tőlük. A korábbiakhoz képest Torikoptin nyelvjárása sokkal közelebb volt Nyigiljovéhoz – abban az időben *As kort*-ban nem a suriskári nyelvjárás muzsi változatát beszélték, hanem a berjozovinak az alnyelvjárását. De a legközelebbi változatra csak később derült fény.

⁶ A 18–19. századi anyakönyvek szerint Tegiben előfordul az Aszpuhlunyikov családnév (Szokolova 1983: 197).

⁷ A Nyigiljovok őshazája.

⁸ *wes-oxti*: falu Tegi közelében

⁹ Reguly német-manysi bejegyzése magyarul: Tegiben *as-puxlən* férfi – tudja *axtəs us* énekeit, *wes-oxti* faluban a *pastər* nép és az *āxtəs ūs* nép [leszármazottai] élnek (CsM).

¹⁰ Pápaynál: Mikiskin. Ennek az énekesnek a személyét és nyelvjárását (a polnovati alnyelvjárás változata) Steinitz derítette ki 1935. évi expedíciója során.

Június elején megérkezett Pápayhoz egy manysi férfi a Vogulka forrásvidékéről, *woš-pirtam-ur-kort* faluból. Kiderült, hogy Pápay régi ismerőse, a *Sej-pugor*-ba való Urtipenkov küldte, remélve, hogy ő tud segíteni a Reguly szövegek megfejtésében. Valójában a férfi nem tudta megmondani, hogy milyen nemzetiségű, mert gyermekkorától kezdve használta mindkét nyelvet, és a falujukban nem lehetett szétválasztani a közösséget manysira és a hantira. Pápay észrevette, hogy ebben az emberben összekapcsolódik a szigvai és a berjozovi kultúra. Közösén hantira fordították Munkácsi Bernát északi-manysi nyelvtanát és példamondatait (Munkácsi 1890–1894). Ezt a 113 oldalas kéziratot az ugor nyelvek első kontrasztív nyelvtanának lehet tartani, igaz, hogy csak 99 évvel később, 1998-ban jelent meg (Pápay–Vértes 1998).

Így tehát 1899-ben elsőként a berjozovi nyelvjárás és énekes hagyomány lett tudományos dokumentáció tárgya. Magától értetődik, hogy itt még nem ért véget az a folyamat, melynek célja az, hogy újabb és újabb terek nyíljanak meg a hanti információk előtt.

3.2. A 20. század – kilépés a Nagyvilágba – a „Hanti énekek” hanglemez (1975)

A dokumentumfilmek és a szórványos koncertek mellett a hanti énekes hagyomány tömegkommunikációs eszközön való első bemutatkozásának tartathatjuk a „Hanti énekek” hanglemezt. A lemezborító szerint az előadókat 1975-ben választották ki, egy hanti-manszijszki zenei-etnológiai expedíció során. A lemez anyagát Moszkvában, a „Melodia” hanglemezkiadó vállalat stúdiójában vették fel egy sikeres fellépés után, mely a Szovjetunió népeinek zenei folklórját bemutató koncert része volt. A lemez „A Szovjet Kelet népeinek zenéje” sorozatban jelent meg. Az I. Brodskij által összeállított válogatás meglehetősen reális képet ad az északi obi-ugor area középső sávjának szerkezetéről. Két lokális stílust mutat be, a berjozovit („középsőbit”) és a kazimit. Az előadók többsége a nemzeti értelmiség képviselője, őket bátran tarthatjuk a rendezvény egyenrangú munkatársainak. Majdnem professzionális hangok, az előadás stílusa, a szöveg metrikája példásan magas színvonalú. Az akkori idők ideológiájának ismeretében mondhatjuk, hogy ez a lemez a kiadó és az előadók hőstette volt. A berjozovi csoportot két nagyszerű énekes képviselte: Konsztantyin Vasziljevics Novjuhov és Dmitrij Grigorjevics Gindisev.

A hanglemez – belépés az új szférába – a leginkább „népi” előadó, a Tegiből származó K. V. Novjuhov énekeivel kezdődik. Műfaji szempontból az ő repertoárja nagyon sokszínű.

1. Kollektív szerzőség, szakrális, epikus:

Nro. 3. *Вонт кося воӱ* „Az erdő ura” medveünnepi ének a medve égből való leszállásáról (részlet, az ének eleje, 50 sor).

2. Egyéni szerző, profán:

2.1. Epikus:

Nro. 1. *ӱлун волунсы пата* „Az új életért” szerző: ??, férfi Maspan faluból (részlet, az ének eleje és vége, 43 sor).

Nro. 5. *Ма Москва юхытсум* „Megérkeztem Moszkvába”. szerző=előadó (53 sor).

2.2. Lírai

2.2.1. A lakóhely dicsérete (a faluról)

Nro. 2. *Сортынг нул похырн* „A Csukás folyó mocsara” szerző=[?] előadó (52 sor)

2.2.2. Ember dicsérete (a szerzőről)

Nro. 4. *Контин ар* „Kongyin éneke” szerző: Kongyin Grigorij (25 sor).

Jelen írásomnak nem célja, hogy elemezzem az énekeket, csak néhány¹¹ érdekes momentumot szeretnék megemlíteni.

A 3. számú medveének feltehetőleg az első olyan magas szakralitású mű, mely széles, és ebből következően nem hanti nemzetiségű közönség számára válik elérhetővé és hallhatóvá. Lényeges körülmény természetesen, hogy a szöveg nincs lefordítva, csak a szüzsét foglalták össze a megfelelő álcázással. Nem is magáról a szakrális tartalomról van szó, hiszen az obi-ugorok körében már a 19. században szóról szóra diktáltak a kutatóknak ilyen, manapság kevésbé hozzáférhető műfajokat, olyanokat, mint áldozatbemutatáskor elhangzó istenidéző énekek, dobos sámánszertartás énekei, a medveünnep végén a medve lelkét az égbe kísérő ének, vagy olyan hős-éneket, melyben a hős végül védőszellemmé válik. Manysi medveünnepi énekeket már 1905-ben vett fel Artturi Kannisto viaszhengerre, valamint K. F. Karjalainen is készített fonogram felvételeket, sőt ezeknek a kottái meg is jelentek (Väisänen 1937), s a szakirodalomban a szövegek alapján meg lehetett határozni az almműfajokat. De hogy mindez miként hangzott, arról a szakemberek többségének elképzelése sem volt. Maga a tény, hogy akkor, amikor az északi népek hagyományos szellemi világát úgy mutatták be, mint olyan valamit, aminek nem is szabadna léteznie, elhangzott egy ének arról, hogy miként szállt le a medve az égből (a felvétel azzal a sorral zárul, hogy a medve mancsával rést üt az égbolton), arról tanúskodik,

¹¹ A szerző csak egy énekhez fűz megjegyzéseket, írása valószínűleg befejezetlenül maradt (CsM).

hogy ezeknek a népeknek a sorsában új szakasz kezdődött és új tendenciák indultak el.

Mindezek után majdnem magától értetődik, hogy 14 évvel később egy új típusú medveünnep zajlott Tegiben, ugyanazoknak az embereknek a vezetésével. Ezt a medveünnepet hivatalos támogatással szervezték és valószínűsítették meg, valamint a felvételek a hagyomány megújításának céljával készültek. Ez az ünnep az ezredforduló egyik legfontosabb intézményévé vált, a hanti nép újjászületésének és a nemzeti tudomány megszületésének szolgálatában...

Irodalom¹²

Hunfalvy Pál 1864. Vogul föld és nép. Budapest.

Hunfalvy Pál 1875. Északi osztják nyelv. Nyelvtudományi Közlemények XI. Budapest.

Munkácsi Bernát 1890–1894. A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Nyelvtudományi Közlemények XXXI–XXXIV. Budapest.

Pápay József 1905. Nyelvészeti tanulmányutam az éjszaki osztjákok földjén. Budapesti Szemle 345: 354–395. Különnyomat 44 l.

Pápay József 1913. A Reguly-féle osztják hősi énekekről. Ethnographia XXIV/5. 257–276.

Pápay József – Vértess Edit 1998. Pápay József osztják hagyatéka. Osztják nyelvtani feljegyzések. Bibliotheca Pápayensis VIII. Debrecen.

Szokolova, Z. P. [Соколова З. П.] 1983. Социальная организация хантов и манси в XIX. вв. Москва.

Väisänen, A. O. 1937. Wogulische und ostjakische Melodien. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 73.

(Csepregi Márta fordítása)

¹² A tanulmány az első közléskor hiányos bibliográfiával jelent meg, ezt a fordítás készítésekor kiegészítettem (CsM).